

УДК 159:354.51

ШАПОВАЛОВА І.О.

**ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ДІЯЛЬНОСТІ
ДЕРЖАВНИХ ВИКОНАВЦІВ**

Стаття присвячена характеристиці професійно-психологічних чинників діяльності державних виконавців, що розкривається крізь призму положень нормативно-правових актів і специфіки поведінкових проявів самого фахівця. Наводяться дані опитування працівників, проведеного на базі Управління державної виконавчої служби Головного територіального управління юстиції в Полтавській області. Висловлюються думки щодо розв'язання певних суперечностей нормативно-правового й організаційного характеру, які виникають у професійній діяльності державних виконавців.

Ключові слова: професійно-психологічні чинники, професійна діяльність, державний виконавець, професійне навчання, психологічний вплив, психологічний контакт, виконавче провадження, державна виконавча служба.

Статья посвящена характеристике профессионально-психологических компонентов деятельности государственных исполнителей, которая раскрывается через призму положений нормативно-правовых актов и специфики поведенческих проявлений самого работника. Приводятся данные опроса сотрудников, проведенного на базе Управления государственной исполнительной службы Главного территориального управления юстиции в Полтавской области. Высказываются мнения об устранении определенных противоречий нормативно-правового и организационного характера, возникающих в профессиональной деятельности государственных исполнителей.

Ключевые слова: профессионально-психологические компоненты, профессиональная деятельность, государственный исполнитель, профессиональное обучение, психологический контакт, исполнительное производство, государственная исполнительная служба.

The article is devoted to the description of professional and psychological components of the activity of state executors, which is revealed through the prism of the provisions of normative legal acts and the specifics of the behavioral manifestations of the employee himself. The data of the survey of employees conducted on the basis of the Office of the State Executive Service of the Main Territorial Department of Justice in the Poltava region is being conducted. Opinions are expressed on the resolution of certain contradictions of the normative-legal and organizational nature that arise in the professional activities of state executors.

Key words: professional-psychological components, professional activity, state executor, vocational training, psychological contact, executive production, state executive service.

Вступ. У процесі розбудови України як правової, демократичної, соціальної держави та впровадження різноманітних реформ кількісно й якісно зростають можливості примусового виконання судових рішень і рішень інших органів влади. У червні 2016 р. було ухвалено низку нормативно-правових документів, що стосуються даного виду діяльності, насамперед, закони України «Про виконавче провадження», «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», які мають сприяти покращенню діяльності та підвищенню професійного рівня працівників державної виконавчої служби і поліпшенню стану

© ШАПОВАЛОВА І.О. – аспірант кафедри юридичної психології (Національна академія внутрішніх справ)

примусового виконання рішень. Реформування сфери примусового виконання рішень спрямоване на покращення рівня кількісного та якісного виконання рішень, створення та функціонування ефективного механізму їх виконання [1]. Ст. 1 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» передбачено примусове виконання судових рішень і рішень інших органів влади органами державної виконавчої служби й у визначених Законом України «Про виконавче провадження» випадках приватними виконавцями. Ухвалення нового законодавства зумовило виникнення нових проблемних питань у практичній діяльності державної виконавчої служби. Сьогодні важливе не тільки дослідження нормативно-правової бази, яка регулює зазначений вид діяльності, але й виокремлення й опрацювання основних психолого-правових і функціональних особливостей, що притаманні працівникам саме державної виконавчої служби в умовах її реформування.

Постановка завдання. Питання професійної діяльності фахівця-юриста, зокрема й у сфері реалізації завдань державної виконавчої служби України, періодично актуалізувалися в наукових пошуках М.Г. Авдюкова, Р.Х. Валесвої, Ю.Г. Гринька, В.П. Пастухова, А.К. Сергуна, М.Й. Штефана, С.В. Щербака й інших вчених. Проте на даний час необхідне розроблення та впровадження інноваційного підходу щодо правового і професійно-психологічного забезпечення діяльності державних виконавців. Зазначене обумовлено наявною тенденцією до реформування державної виконавчої служби, а також необхідністю внесення змін до чинного законодавства щодо підвищення ефективності роботи її уповноважених суб'єктів. Тому основною метою статті є виокремлення й обґрунтування професійно-психологічних чинників діяльності державних виконавців у сучасних умовах.

Результати дослідження. Основною дійовою особою суспільства є конкретна людина. Оскільки існує необхідність створення умов для нормальної життєдіяльності людини, то й відповідні інститути громадянського суспільства повинні виконувати свої функції на високому професійному рівні [2, с. 298]. Відповідно до ч. 2 ст. 4 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», державний виконавець має здійснювати свою професійну діяльність сумлінно, не розголошувати в будь-який спосіб професійну таємницю, поважати інтереси стягувачів, боржників, третіх осіб, не принижувати їхню гідність тощо [3]. Державний виконавець під час здійснення професійної діяльності є незалежним, має керуватися принципом верховенства права та діяти виключно відповідно до закону. Законодавець визначає завдання державної виконавчої служби, що полягає у своєчасному, повному і неупередженому виконанні рішень, примусове виконання яких передбачено законом.

Формування професійної компетентності державних виконавців відбувається під впливом багатьох чинників (соціально-економічних, функціональних, організаційних, психологічних та ін.), серед яких провідне місце належить професійному навчанню і психологічній підготовці. За даними проведеного нами на базі Управління державної виконавчої служби Головного територіального управління юстиції в Полтавській області опитування (всього – 26 осіб) майже 95% працівників вважає, що професійне навчання наявне в повсякденній роботі державних виконавців [4]. Водночас серед висловлених пропозицій щодо вдосконалення діяльності державних виконавців разом із плановою організацією підвищення кваліфікації та професійного навчання вбачається необхідність проведення тематичних тренінгів, семінарів, вебінарів для правильного застосування норм чинного законодавства.

Результатом психологічної підготовки є психологічна підготовленість, що загалом складається з таких елементів: 1) загальної психологічної культури (знання психологічних законів і закономірностей, що можуть бути використані державним виконавцем; розвиток професійно-психологічної орієнтованості особистості); 2) спеціальної психологічної підготовленості (комунікативна майстерність, вміння та навички пошуку і цільового використання психологічної інформації в цілях примусового виконання рішень) [2, с. 299]. Результати проведеного нами емпіричного дослідження свідчать про те, що психологічна підготовленість є необхідною умовою ефективної юридичної діяльності державних виконавців (75% респондентів) [4].

Загалом юридична діяльність як різновид трудової діяльності розрізняється за профілем (правотворча, правоохоронна, правозастосувальна) і за суб'єктами її реалізації (оперативно-розшукова, слідча, пенітенціарна, прокурорська, адвокатська, нотаріальна тощо) [2]. Отже, у загальному змісті структура будь-якої юридичної діяльності представлена такими основними різновидами (компонентами): пізнавальний, конструктивний, комунікативний, організаційний. До того ж виділяють ще два такі допоміжні види, що хоча й не визначають змісту, але створюють умови для її реалізації: профілактичний і засвідчувальний [5].

Попереднє обґрунтування юридичної природи функціонування органів державної виконавчої служби [6], а також усвідомлення змісту основних її функціональних напрямів дозволяють цілком впевнено розглядати діяльність державних виконавців у контексті аналогічних структурних компонентів. Отже, професійно-психологічна структура діяльності державних виконавців, на наш погляд, має усвідомлюватися як сукупність пізнавального, конструктивного, комунікативного, організаційного, профілактичного та засвідчувального компонентів юридичної праці. Професійна активність її суб'єктів охоплює наведені різновиди (компоненти), які мають своє специфічне змістовне навантаження. Наявна ж специфічність цих компонентів, що зумовлена специфікою діяльності окреслених суб'єктів, не суперечить науковій позиції, за якої, як би не формувалася діяльність, вона являє собою специфічне цілісне утворення, яке має свою визначену структуру взаємопов'язаних компонентів [7]. Саме такий спосіб усвідомлення професійної діяльності уповноважених суб'єктів державної виконавчої служби дозволяє виокремити відповідні критерії розмежування її пізнавально-тактичного інструментарію.

Під час професійної діяльності фахівців державної виконавчої служби кожен із зазначених компонентів функціональної структури може виступати як самостійний, у тісному взаємозв'язку з іншими або ж як допоміжний, забезпечувальний. Наприклад, пізнавальна діяльність передбачає пошук, сприймання, аналіз і узагальнення значущої інформації в межах конкретного факту, матеріалів виконавчого провадження тощо. Комунікативна діяльність – це процес встановлення та підтримання психологічного контакту з різними категоріями учасників виконавчого провадження. Конструктивна діяльність складається з відібрання та композиції зібраних відомостей виконавчого провадження і планування змісту здійснення подальших дій. Організаційна діяльність передбачає реалізацію системи виконавчих заходів, методів, засобів професійної діяльності; координація взаємодії з працівниками правоохоронних органів, що беруть участь у процесі виконання судового рішення.

Профілактична діяльність полягає не лише у виявленні причин і умов, що сприяють девіантній поведінці учасників виконавчого провадження, але й у безпосередньому попередженні та припиненні дій, що мають ознаки явної протидії законним вимогам державних виконавців; психологічному впливі на різні категорії учасників взаємодії з метою корекції їх небажаної позиції чи поведінки. Так, згідно з результатами проведеного анкетування серед працівників Управління державної виконавчої служби Головного територіального управління юстиції в Полтавській області, 80% респондентів вважає, що профілактична діяльність державних виконавців полягає саме в попередженні та припиненні відповідних дій, що мають ознаки явної протидії законним вимогам державних виконавців [4]. А засвідчувальна – у наданні результатам усій професійній активності державних виконавців спеціальних, нормативно передбачених форм фіксації.

Навіть такий поверхневий огляд демонструє, що всі компоненти притаманні професійній діяльності державних виконавців і набувають особливих форм їх відображення. Тому в процесі вирішення службових завдань окреслені суб'єкти реалізують однаково сукупність функцій, а саме: цільові (встановлення фактів, висунення прогнозів щодо реалізації виконавчого провадження та ін.), забезпечувальні (створення умов для ефективних дій) і контрольні (співвіднесення, перевірка одержаних результатів, вирішення поставлених завдань). Реалізація наведених функцій відповідно до особливостей діяльності працівників державної виконавчої служби пояснює, що ці універсальні для всіх юридичних різновидів діяльності складники набувають специфічного змісту. Отже, наступним кроком нашого розгляду стає аналіз специфічного змісту згаданих компонентів заради розкриття в них аспектів і закономірностей професійної діяльності державних виконавців, усвідомлення яких може бути покладене в основу виведення проблематики сучасної практики зазначеної категорії фахівців.

Пізнавальний компонент. Під час професійної діяльності працівникам державної виконавчої служби необхідно пізнати, опрацювати і проаналізувати значну кількість матеріалів, для того щоб примусове виконання рішень було точним, повним, своєчасним і здійсненим відповідно до норм чинного законодавства. Неабияку роль у виконанні поставлених завдань відіграє досвід роботи та наявність належної освіти. Відповідно до проведеного нами дослідження, основу сучасних практиків становлять особи віком від 25 до 30 років. Опитувані майже 100% мають юридичну освіту, в окремих випадках державні виконавці мають дві вищі освіти, що дозволяє орієнтуватися й в інших сферах суспільного та державного життя. Крім того, успіх належного виконання рішень залежить також і від наявного досвіду та стажу роботи в органах державної виконавчої служби. За даними проведеного нами емпіричного дослідження майже 40% сучасних державних виконавців мають стаж понад 3 років [4].

Специфічною рисою пізнання є спрямованість на події (факти, явища) минулого, теперішнього та майбутнього часу. У цьому багатоплановому процесі пізнання є певна закономірність: передусім, у процесі збору фактичних обставин створюється мисленнєва модель теперішнього, яка постійно змінюється та доповнюється під впливом встановлення нових фактів, логічного пошуку нових зв'язків між ними; через факти теперішнього пізнавальна діяльність розповсюджується на явища і події минулого, а вже на основі пізнання теперішнього і минулого здійснюється прогнозування майбутнього. Побудована модель немов би пропускає крізь себе всю інформацію, що надходить до суб'єкта. Відбір необхідної інформації для доповнення моделі відбувається як свідомо, так і підсвідомо, коли особистість навіть не концентрується на цих процесах. Отже, пізнавальна діяльність у роботі державних виконавців передбачає пошук, сприймання, аналіз і узагальнення значущої інформації, за допомогою якої встановлюється істинне знання в межах конкретного виконавчого провадження. Це потребує своєрідної форми організації професійної активності уповноважених суб'єктів.

Комунікацію варто визнати одним з обов'язкових компонентів змістовної структури діяльності. Це зумовлене тим, що вирішення складних завдань у багатьох випадках передбачає здійснення контактної взаємодії, результати якої можуть бути досягнуті тільки завдяки спілкуванню. Тому організація комунікативних зв'язків має провідне значення для виконання судових рішень і рішень інших органів (посадових осіб). Правильне формування взаємодії з учасниками виконавчого провадження й особами, які залучаються до проведення виконавчих дій, вміння встановлювати психологічний контакт є важливими елементами в роботі працівників державної виконавчої служби. Як свідчать дані анкетування, 90% респондентів переконані, що за окремих обставин працівниками органів державної виконавчої служби здійснюється цілеспрямований психологічний вплив на учасників виконавчого провадження. Все це в комплексі дає позитивний результат під час здійснення державними виконавцями своєї професійної діяльності [4].

Конструктивний елемент наявний на всіх етапах виконавчого провадження. Для діяльності органів державної виконавчої служби, обов'язковими є розроблення та вжиття активних заходів щодо дотримання законності, незалежності, справедливості, неупередженості й об'єктивності; обов'язковості виконання рішень; диспозитивності; гласності та відкритості виконавчого провадження та його фіксування технічними засобами; розумності строків виконавчого провадження; сумірності заходів примусового виконання рішень і обсягу вимог за рішеннями. Все це є проявами організаційної діяльності, спрямованої на ухвалення позитивних управлінських рішень, визначених повноваженнями суб'єктів. Звідси випливає, що конструктивна діяльність здебільшого врегульована законом.

Для ухвалення рішення щодо проведення певних дій завжди необхідне попереднє з'ясування їх порядку й умов відповідно до правових норм. Конструктивна діяльність, як слушно стверджує А.В. Дулов, являє собою мисленнєве зіставлення ситуації з певною нормою закону, прийняття рішення про можливість (необхідність) застосування передбачених нею повноважень [5]. Отже, можна стверджувати, що конструктивна діяльність в органах державної виконавчої служби в найбільш загальному вигляді полягає в послідовній організації сукупності дій, спрямованих на виконання рішень, примусове виконання яких передбачено законом. Даний вид діяльності супроводжується також плануванням та проведенням системи послідовних заходів, спрямованих на своєчасність, повноту і неупередженість виконання рішень; виконання законних вимог державних виконавців; організацією взаємодії з іншими учасниками виконавчого провадження тощо. Це все поступово поєднується з елементами організаційної діяльності.

Організацію діяльності органів державної виконавчої служби загалом можна визначити як стан упорядкованості її інфраструктури, а також діяльність, спрямовану на їх підтримання та розвиток. Проблематика організаційної діяльності передбачає реалізацію системи заходів і дій, міжгалузевих методик і технологій для отримання значущої інформації; успішного закінчення виконавчого провадження; формування технічної та психологічної готовності суб'єктів та ін. Варто наголосити на тому, що організаційний компонент діяльності державної виконавчої служби спрямований, передусім, на створення сприятливих умов для реалізації її завдань. Такий компонент діяльності треба розуміти, насамперед, як самоорганізацію діяльності державних виконавців, а також як організацію здійснення виконавчого провадження на різних його етапах.

Переводячи загальні особливості юридичної праці на специфіку діяльності державних виконавців, варто визначити чинники, що зумовлюють необхідність провадження суб'єктами організаційної діяльності:

- часто встановлення фактів, підготовка й ухвалення організаційно-тактичних рішень стає можливим лише за умови суворого узгодження та координації дій працівників відповідного відділу органу державної виконавчої служби;
- надмірна завантаженість співробітників органів державної виконавчої служби;
- висока інтенсивність процесу мислення та постійний дефіцит часу потребують виконання численних завдань у стислий термін;
- різний ступінь напруженості й інтенсивності діяльності органів державної виконавчої служби, що призводить до нерівномірності щоденного навантаження упродовж робочого часу тощо [8].

Отже, загалом можна стверджувати, що організаційна діяльність по суті передбачає вміння працівників поділити кожний етап виконавчого провадження на відповідні складники, що є неодмінною умовою загального управління як власними поведінковими актами, так і формами прояву активності інших осіб, залучених до виконання завдань органів державної виконавчої служби, контролю за їхніми діями тощо.

Наступним компонентом діяльності, що підлягає розгляду, є *профілактичний*. Нормами ст. 18 Закону України «Про виконавче провадження» визначаються права й обов'язки виконавців, обмеження щодо вчинення окремих виконавчих дій, а також встановлюється принцип обов'язковості вимог виконавців [9].

Вимоги виконавця щодо виконання рішень є обов'язковими на всій території України. Невиконання законних вимог виконавця призводить до відповідальності, передбаченої законом. Так, ст. 76 Закону України «Про виконавче провадження» передбачає, що за невиконання законних вимог державного виконавця та порушення вимог Закону винні особи несуть відповідальність у встановленому порядку. Водночас ст. 188–13 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачено адміністративну відповідальність за невиконання законних вимог державного виконавця. Крім того, у межах виконавчого провадження ст. ст. 164, 197, 342, 382, 389 Кримінального кодексу України за діяння боржників або інших осіб передбачена кримінальна відповідальність.

З наведеного випливає, що виховний компонент діяльності державних виконавців закріплений і врегульований на законодавчому рівні у вигляді конкретних санкцій за неналежну поведінку об'єктів професійного впливу.

Наступним аспектом нашого аналізу є *засвідчувальна діяльність* у роботі державних виконавців, яка полягає в наданні всій одержаній інформації спеціальних, нормативно передбачених законом форм фіксації (постанови державних виконавців про стягнення виконавчого збору, стягнення витрат виконавчого провадження, накладення штрафу тощо). Це обумовлене необхідністю послідовного переходу від одного етапу здійснення виконавчого провадження до іншого. Підтвердженням може бути думка, що в усіх випадках одержана інформація потребує відповідного закріплення та засвідчення для можливості її подальшого використання у виконавчому провадженні.

Усі досягнуті результати мають бути закріплені та збережені для їх сприймання й оцінки в подальшому. Тобто робота фахівців державної виконавчої служби не обмежується збиранням матеріалів, а потребує засвідчення та відповідного документального оформлення здійснених дій, спрямованих на примусове виконання судових рішень і рішень інших органів (посадових осіб).

Письмова фіксація значущої інформації дозволяє осмислити її зміст, встановити її зв'язки з іншими фактами, подіями чи явищами дійсності, провести узагальнення та відповідним чином запланувати порядок її подальшої перевірки тощо. Тож засвідчуваний характер фіксації даних окреслює можливість їх сприймання й оцінки в майбутньому за умови неоднозначності розгортання події чи ситуації.

Висновки. Виокремлення й обґрунтування основних професійно-психологічних чинників діяльності державних виконавців, результати проведеного анкетування на базі Управління державної виконавчої служби Головного територіального управління юстиції в Полтавській області дозволяють побачити, що робота окреслених суб'єктів з ухваленням низки нормативно-правових актів кардинально не змінилась. Коло наявних проблем, насамперед, матеріальне забезпечення, розширення штату, надмірна завантаженість працівників, визначення належного рівня заробітної плати та велика кількість виконавчих проваджень залишаються актуальними.

Вважаємо, що виокремлення й аналіз професійно-психологічних чинників діяльності державних виконавців сприятиме підвищенню ефективності їхньої роботи.

Список використаних джерел:

1. Сергієнко Н.А. Взаємодія виконавця та працівників поліції у процесі виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб) / Н.А. Сергієнко // Підприємництво, господарство і право. – 2017. – № 2. – С. 55–61.
2. Юридична психологія : [підручник] / Д.О. Александров, В.Г. Андросюк, Л.І. Казміренко та ін. ; за заг. ред. Л.І. Казміренко, Є.М. Моїсєєва. – К. : КНТ, 2007. – 360 с.
3. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України від 2 червня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1403-19>.
4. Аналітична довідка за результатами проведеного опитування працівників Управління державної виконавчої служби Головного територіального управління юстиції у Полтавській області.
5. Дулов А.В. Судебная психология : [учебное пособие] / А.В. Дулов. – 2-е изд., испр. и доп. – Минск : Вышэйшая школа, 1975. – 464 с.
6. Шаповалова І. Юрико-психологічна характеристика професійної діяльності працівників органів державної виконавчої служби / І. Шаповалова // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 4. – С. 67–72.
7. Волков А.М. Деятельность : структура и регуляция : [учебное пособие] / А.М. Волков, Ю.В. Микадзе, Г.Н. Солнцева. – М. : МГУ, 1987. – 216 с.
8. Юридична психологія : [підручник для студ. юрид. вищ. навч. закл. і фак.] / В.Г. Андросюк, Л.І. Казміренко, Я.Ю. Кондратьєв та ін. ; за заг. ред. Я.Ю. Кондратьєва. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 1999. – 352 с.
9. Про виконавче провадження : Закон України від 2 червня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>.

УДК 340

ФРИЦЬКИЙ Ю.О.

СУТНІСТЬ ВЛАДИ ЯК ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ

На основі аналізу класичних творів представників наукової думки багатьох древньогрецьких і римських філософів, юристів, учених розглядаються та аналізуються їх різноманітні погляди й підходи щодо сутності влади. Є певні підстави вважати, що вихідним елементом будь-якої організації соціального життя є насамперед державна влада. Що ж стосується складників цієї влади, то в юридичній і філософській науці спостерігаються також різні погляди із цього питання.

Ключові слова: *влада, категорія, сутність влади, теорія влади, концепція влади, політична, державна влада.*

На основе анализа классических произведений представителей научной мысли многих древнегреческих и римских философов, юристов, ученых рассматриваются и анализируются их различные взгляды и подходы относительно сущности власти. Есть определенные основания считать, что исходным элементом всякой организации социальной жизни является, прежде всего, государственная власть. Что же касается составляющих этой власти, то в юридической и философской науке наблюдаются также различные взгляды по этому вопросу.

Ключевые слова: *власть, категория, сущность власти, теория власти, концепция власти, политическая, государственная власть.*

© ФРИЦЬКИЙ Ю.О. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного права та теоретико-правових дисциплін (Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»)